

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-7-83-16>

УДК 811.111-26

Лобанова В.В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

КІНЕМАТОГРАФІЧНІ ПРЕЦЕДЕНТНІ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

Анотація. Прецедентні одиниці, що прийшли з творів американського кінематографа, ще не отримали повного висвітлення як зразки класичної та сучасної культури. Метою статті є дослідження поняття «прецедентність» та аналіз таких джерел прецедентних висловлень, як кінофільми. Матеріал для роботи був взятий з електронного ресурсу під назвою «Фільми українською». Залежно від їх походження можемо говорити про кінематографічні прецедентні вислови та літературно-кінематографічні одиниці. Значна кількість відомих виразів американського кінематографа піддається дослівному перекладу, або застосовують транскрипцію, транслітерацію, модуляцію, або логічний розвиток, додавання, вилучення, авторську неологізацію. Ці тексти можна використовувати під час навчання студентів-філологів лексичні, граматичні, зворотньому перекладу, як матеріал для різного роду змагань у різних варіантах перекладу, вікторинах тощо.

Ключові слова: прецедент, прецедентне висловлювання, переклад, трансформація, неологізація.

Lobanova Valentina

Oles Honchar Dnipro National University

CINEMA PRECEDENT EXPRESSIONS AS PROBLEM OF TRANSLATION AND TEACHING METHODS

Summary. The article deals with the notion of precedent statements as a specific linguistic phenomenon, namely those borrowed from popular American films. The precedents that came from the works of American cinema have not received full coverage yet as samples of classical and modern culture. The aim of the article is to study the concept of "precedent" and analyze such sources of precedent statements as movies. The material for the paper was taken from the electronic resource "Films in Ukrainian". We have analyzed them depending on their origin and depending on the ways of translating. According to the first criteria we can speak of cinematic precedents and literary-cinematic units. A significant number of known expressions of American cinema can be literally translated, or a translator can use such transformations as transcription, transliteration, modulation or logical development, addition, omission, individual neologization etc. These texts can be used when teaching philology students vocabulary, grammar, and reverse translation, as material for various competitions in different versions of the translation, quizzes and more. We highlighted the phenomenon of precedent as a problem of translation studies; analyzed the peculiarities of the precedent functioning, characterized the formation of American cinema as a powerful source of modern precedent phenomena; explored the means of translating precedent phenomena in modern American cinema. This article is written on the material of two languages, which allowed determining not only the dominant national and cultural basis of precedent phenomena, but also identifying the universal basis of some of their groups. The expansion of the volume of the considered material due to the involvement of others, including non-Indo-European languages, may give interesting comparative results in the future. The work we have started is certainly not exhausted. This is largely due to the novelty of the issue, the lack of established views on controversial issues regarding the limited amount of language material considered. However, at the same time, it opens up new perspectives for further research.

Keywords: precedent, precedent utterance, translation, transformation, neologization.

Постановка проблеми. Прецедентні одиниці, будучи лінгвокогнітивними феноменами і виступаючи в цій якості як компоненти когнітивної бази лінгвокультурної спільноти, опиняються в центрі уваги лінгвістики і когнітології, що вимагає їх ретельного вивчення, оскільки вони є частиною міжкультурного дискурсу. Тому, відповідно, для здійснення успішного і коректного спілкування слід розуміти, що з себе представляє прецедентний феномен, як він формується, засоби його перекладу тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія прецедентності була вперше запропонована Ю. Карауловим, який під прецедентними розумів тексти, що є значущими для тієї чи тієї особистості в пізнавальному та емоційному відношеннях, мають понадособистісний характер (добре відомі широкому оточенню цієї особистості, включаючи її попередників і сучасників) та звернення до яких неодноразово

поновлюється в дискурсі [4, с. 26]. На думку І.В. Захаренко [3] і Д.Б. Гудкова [1; 2; 7], прецедентне висловлювання має «структурну побудову», а під поняттям «функційний сенс прецедентного висловлювання» розуміється що, навіть і чому хоче сказати автор. Отже, саме це значення, цей функційний сенс є найважливішим для успішного акту комунікації. Прецедентні тексти – це свого роду хрестоматійні тексти, знання яких є обов'язковим для всіх членів одного культурного співтовариства [5, с. 3]. При цьому, «знання прецедентних текстів є показником приналежності до певної епохи та культури, тоді як їх незнання, навпаки, є передумовою відторгнення від відповідної культури» [5, с. 5]. Іншими словами, це такі тексти, які фіксують культуру та історичний досвід носіїв мови, є обов'язковими в пізнавальному плані, і на основі яких будуються моделі поведінки членів цієї лінгвокультурної спільноти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Прецедентні одиниці, що прийшли з творів американського кінематографу, ще не отримали повного висвітлення як зразки класичної та сучасної культури. У сучасному світі кіноіндустрія є найважливішим засобом світової комунікації, шляхом висловлення суспільного настрою і думок. Проблема їх перекладу українською мовою та можливості використання під час викладання англійської мови ще не були предметом окремого дослідження.

Головною метою цієї роботи є дослідження поняття «прецедентність» та аналіз таких джерел прецедентних висловлень, як американські кінофільми. У відповідності до мети маємо такі завдання: висвітлити явище прецедентності як проблему перекладознавства; схарактеризувати роль американського кінематографу як потужного джерела сучасних прецедентних явищ; дослідити засоби перекладу прецедентних феноменів в сучасному американському кінематографі українською мовою. Матеріал для роботи був взятий з електронного ресурсу під назвою «Фільми українською» [6].

Виклад основного матеріалу. Прецедентний текст – це відомий твір, актуалізований в інших текстах, повернення до якого керує лінгвокогнітивними механізмами інтертектуальності [5, с. 4]. Джерелами прецедентних текстів можуть бути фольклорні твори, художня література, пісенні тексти, Святе Письмо, рекламні й політичні тексти, анекдоти, фільми тощо. Прецедентне висловлення – продукт мовномисленнєвої діяльності; що становить завершену й самодостатню одиницю, яка може бути або не бути предикативною; складний знак, сума значень якого не дорівнює його смислу: останній завжди «ширше» простої суми значень [3, с. 22]. До числа прецедентних висловлювань належать цитати з текстів різного характеру та прислів'я. Деякі з них стали настільки популярними, що навіть були успішно включені до Оксфордського словника англійської мови.

Прецедентне висловлення – складний і неоднорідний феномен, в змістовному плані якого можна виділити поверхнєве значення, що дорівнює сумі значень компонентів висловлювання, глибинне значення, що представляє собою семантичний результат поєднання компонентів прецедентного висловлювання та системний сенс, що є поєднанням глибинного значення висловлювання і розуміння прецедентного феномена (прецедентної ситуації або тексту), з яким пов'язане це висловлювання. При цьому сенс може бути як неявним і проявлятися у вигляді конотацій, так і відкрито вираженим та надавати вирішальне значення у формуванні функційного змісту висловлення.

Однак прецедентні вислови відрізняються різноманітністю свого походження, семантики і форми, тому наведені нами рівні значень присутні не у всіх одиниць. Залежно від їх походження можемо говорити про кінематографічні прецедентні вислови та літературно-кінематографічні одиниці. Одним з найвідоміших прикладів кінематографічного виразу є таке:

I'm going to make him an offer he can't refuse – Я зроблю йому про-позицію, від якої він не зможе відмовитись.

Це висловлювання взяте з кримінальної драми «Хрещений батько» про нью-йоркську сицилійську мафіозну родину Корлеоне. Голова сім'ї, Дон Віто Корлеоне, видає заміж свою дочку. В цей час з Другою світовою війною повертається його улюблений син Майкл. Герой війни, гордість родини, він не висловлює бажання займатися жорстоким сімейним бізнесом, проте, коли на Дона Корлеоне здійснюється замах, а благополуччя і навіть виживання самої родини поставлене під загрозу, Майклу доводиться все ж таки втрутитися.

Важко визначити, книга чи фільм посприяли широкому розповсюдженню такого прецедентного вислову, як *After all, tomorrow is another day – Врешті решт, завтра буде інший день* – відомого вислову легендарної Скарлет О'Гара з роману та фільму «Звіяні вітром», котрий вона використовує кожного разу, коли трапляються труднощі. Саме ці слова допомагають головної героїні пройти кризу безліч втрат, проблем і навіть голоду.

З погляду теорії перекладу, зазначимо, що значна кількість відомих виразів американського кінематографу піддається дослівному перекладу, оскільки часто ці одиниці є короткими та виразними, наприклад

Run, Forest, Run! – Біжи, Форест, біжи!

У фільмі хлопчика Фореста переслідували хулігани, і щоб їм не попасти, йому довелося бігти, незважаючи на очевидні проблеми з ногами.

Everybody lies – Усі брешуть.

Улюблена фраза героя популярного серіалу «Доктор Хаус» стала настільки популярною, що використовувалася потім в серіалах «Теорія брехні», ставала назвою пісень («Everybody Lies» by Jason Walker) та фільмів. Окрім експліцитного сенсу у фразі закладений додатковий: усі брешуть, щоб приховати ганебну річ, або щоб отримати вигоду, часто ризикуючи своїм життям.

В деяких випадках під час перекладу застосовано транскрипцію або транслітерацію, особливо у разі наявності тих чи тих власних імен, наприклад:

Houston, we have a problem – Х'юстон, у нас проблема.

Ця фраза стала прецедентною після виникненні неполадок на борту пілотованого космічного корабля «Аполлон-13» (1970) і рапорту на базу (серед тих кораблів, що літали до Місяця він був єдиним, на борту якого сталася аварія). Фраза стала заголовком до фільму 1974 року, а потім почала використовуватися повсюдно, набуваючи різні смислові відтінки: від серйозного у фільмі 1995 року «Аполлон 13» до відверто гумористичного у фільмі «Американський пиріг-1».

Bond. James Bond – Бонд. Джеймс Бонд.

Крім фактичної інформації у вигляді імені та прізвища, ця фраза несе в собі і певну загрозу. Агент секретної служби завжди виходить сухим з води і користується успіхом у жінок.

D'oh – Д'ох.

Цей вигук є одним з характерних виразів героя мультиплікаційного серіалу «Сімперсон». Використовується Гомером у тих випадках, коли він потрапляє у безглузді ситуації, заподіює собі шкоду або робить щось дурне. Варто відзначити, що вимова цього вигуку стала торговою маркою компанії '20th Century Fox'. Фраза стала настільки популярною, що навіть була включена до Оксфордського слов-

ника: *D'oh* – (informal) used to comment on a foolish or stupid action, especially one's own'.

Перекладацька трансформація модуляції, або логічного розвитку, також грає помітну роль у перекладі кінематографічних прецедентних висловлювань. Наведемо кілька прикладів.

Mama always said life was like a box of chocolates. You never know what you're gonna get – *Моя мама завжди говорила: «Життя схоже на коробку шоколадних цукерок: ніколи не знаєш, що всередині».*

Ці слова взяті із фільму «Форест Гамп». В центрі подій фільму знаходиться сам Форест Гамп з вигаданого міста Грінбоу штату Алабама. Сюжет починається з дитинства героя та закінчується тим, як він відправляє в школу власного сина. У ході сюжету Форест бере участь в найважливіших подіях американської історії ХХ століття та мимоволі справляє величезний вплив на поп-культуру США. Дослівний переклад підкресленого фрагменту міг би бути «що ти отримав», але за логікою подій використано варіант «всередині» цукерки.

Одне з найвідоміших прецедентних висловлювань американського кінематографа прийшло з фільму «У джазі лише дівчата» (*Some Like It Hot*).

Well, nobody's perfect – Ніхто не досконалий. У кожного свої недостатки (у відомому російському перекладі).

Події стрічки відбуваються в США наприкінці двадцятих років під час сухого закону. Двоє друзів-музикантів, відчуваючи небезпеку, приєднуються до жіночого джаз-ансамблю. Мільйонер Озгуд пропонує одному з них, Джері, одруження. Джері зриває з себе перуку й говорить, що він – чоловік, але Озгуд на це тільки відповідає: «Що ж поробиш, ніхто не досконалий».

В деяких випадках має місце неточний переклад прецедентного висловлювання.

A Martini. Shaken, not stirred – Мартіні. Змішати, але не збовтувати.

Ця фраза належить легендарному Джеймсу Бонду. Вперше використалася у фільмі «Голдфінгер» 1964 року, проте потім її можна було почути практично в кожній серії бондіани. Фраза часто використовується в усному мовленні, в серіалах («Клініка», «Надприродне»). Вважається, що у разі такого приготування напою мартіні на смак краще, що, однак, зрозуміти можуть тільки справжні знавці алкоголю, тому часто цю фразу використовують для того, щоб справити враження важливої людини. Правильний переклад мав би бути «Збовтати, а не змішувати», тому що це різні засоби приготування коктейлю: *Shaken* позначає збити інгредієнти коктейля з льодом у шейкері, *Stirred* – змішати усе коктейльною ложкою, яка називається стіпер.

Список літератури:

1. Гудков Д.Б. К вопросу о слове прецедентных феноменов. *Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках*. Москва : Языки славянской культуры, 2004. С. 251–259.
2. Гудков Д.Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентности. Москва, 1999. 152 с.
3. Захаренко И.В. Прецедентные высказывания и их функционирование в тексте. *Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации*. Москва : Филология, 1997. С. 92–99.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 264 с.
5. Слышкин Г.Г. От текста к символу. Лингвистические концепты прецедентных текстов в слушании или дискурсе. Москва, 2000. 125 с.

Під час перекладу можуть бути використані додавання або вилучення, наприклад:

Lulu Dallas. Multiapass – Лілу Даллас. Мультимаспорт

Ця фраза часто скорочується до «мультимаспорт». Вперше була використана у фільмі Люка Бессона «П'ятий елемент».

Keep your friends close, but your enemies closer – Тримай своїх друзів близько до себе, а ворогів – ще ближче.

Ці слова взяті із фільму-продовження «Хрещений батько».

У разі невідповідності поширених перекладацьких трансформацій конкретному фрагменту може застосовуватися авторська неологізація, наприклад:

Bazinga – Бугагашеньки.

Фраза з популярного серіалу «Теорія великого вибуху» є коронним висловлюванням одного з головних героїв – Шелдона Купера. Будучи генієм (його рівень IQ складає 187 балів), він дещо невправний у стосунках із людьми, тому багато своїх жартів супроводжує саме цим словом. Крім того, в онлайн-словнику 'Urban Dictionary' з'явилася окрема стаття: 'Bazinga – catchy phrase to accompany your clever pranks. As popularized by Sheldon Cooper (The Big Bang Theory)'.

Знання поширених прецедентних феноменів, на нашу думку, є необхідним для фахівців з англійської мови. Ці тексти можна використовувати під час навчання студентів-філологів лексиці, граматиці (зокрема узгодженню часів), зворотньому перекладу, як матеріал для різного роду змагань у різних варіантах перекладу, вікторинах тощо.

Висновки і пропозиції. Ми висвітлили явище прецедентності як проблему перекладознавства; проаналізували особливості функціонування прецедентних схарактеризували становлення американського кінематографа як потужного джерела сучасних прецедентних явищ; дослідили засоби перекладу прецедентних феноменів в сучасному американському кінематографі.

Ця стаття написана на матеріалі двох мов, що дало змогу визначити не тільки домінуючу національно-культурну основу прецедентних феноменів, але також виявити універсальну базу деяких їх груп. Розширення обсягу розглянутого матеріалу за рахунок залучення інших, у тому числі не індоєвропейських мов, може дати в майбутньому цікаві порівняльні результати. Почата нами робота, безумовно, не є вичерпаною. Багато в чому це пояснюється новизною проблематики, відсутністю усталених точок зору з приводу спірних питань щодо обмеженого обсягом розглянутого мовного матеріалу. Але разом з тим, це відкриває нові перспективи для подальшого дослідження.

6. Фільми українською. URL: <http://moviestape.com/>
7. Gugkov D.B. Precedent Phenomena in text. *Language of Mass media as an object of multidisciplinary study*. Moscow : MGU, 2003. Pp. 141–161.

References:

1. Gudkov, D.B. (2004). K voprosu o slovare precedentnyh fenomenov [On the issue of precedent phenomena dictionary]. *Kulturnye sloi vo fraseologismah i discursivnyh praktikah*. Moskva: Yazyki slavyanskoy kultury.
2. Gudkov, D.B. (1999). *Precedentnoe imya i problemy precedentnosti* [Precedent name and problems of precedence]. Moskva.
3. Zaharenko, I.V. (1997). Precedentnye vyskazyvaniya i ih funkcionirovanie v tekste [Precedent utterances and their functioning in the text]. *Lingvokognitivnye problemy mezhkul'turnoj kommunikacii*. Moskva: Filologiya.
4. Karaulov, Yu.N. (1987). *Russkij yazyk i yazykovaya lichnost'* [The Russian language and linguistic personality]. Moskva: Nauka.
5. Slyshkin, G.G. (2000). *Ot teksta k simvolu* [From text to symbol]. *Lingvisticheskie koncepty precedentnyh tekstov v slushanii ili diskurse*. Moskva.
6. Fil'mi ukrains'koyu [Films in Ukrainian]. URL: <http://moviestape.com/>
7. Gugkov, D.B. (2003). Precedent Phenomena in text. *Language of Mass media as an object of multidisciplinary study*. Moskva: MGU.